

EESTI KEELE DA-INFINITIIVIS ÖELDISVERBIGA TINGIMUSLAUSED¹

Helen Plado

Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Artikkel tutvustab tingimuslauseid, mille öeldisverb on *da*-infinitiivi vormis. Vastatakse küsimustele, milliste vahenditega sellises lauses hüpoteetilise astet väljendatakse, millistes funktsioonides saab *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslauseid kasutada ning kas isiku-, aja- ja kõneviisikategooriaga markeerimata verbivormi kasutus tingimuslausest muudab lause geneeriliseks. Uurimus näitab, et *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslause eristub finiiitse predikaadiga tingimuslausest mitmes mõttes. Lause hüpoteetilise astet järeldeb suure osas pealause predikaadi vormist. Kui pealause öeldisverb on indikatiivis, on lausel enamasti madal hüpoteetilise astet; kui aga konditsionaalis, siis on kogu lausel sageli kõrgem hüpoteetilise astet. Lause hüpoteetilise astet võib lisaks pealause öeldisverbi kõneviisile mõjutada ka muude vahenditega, nt teatud adverbide või pealause mineviku kasutamisega. *da*-infinitiivse predikaadiga sisulisi tingimuslauseid esineb üsna vähe ning *da*-infinitiivse öeldisverbiga episteemilisi tingimuslauseid ei esine uuritavas materjalis üldse. Kõige sagedamini kasutatakse *da*-infinitiivset öeldisverbi konversatsioonilistes tingimuslausestes. Sisulistes tingimuslausestes muudab *da*-infinitiivse predikaadi kasutus kogu lause geneeriliseks, kuid konversatsiooniliste tingimuslauseste puhul saab lause siiski mitte-geneerilise tõlgenduse. *da*-infinitiivse predikaadi semantiliseks subjektiks on indefiniitne inimene, kes konversatsiooniliste tingimuslause korral osaleb tõenäoliselt suhtlussituatsioonis.

Märksõnad: eesti keel, süntaks, adverbiallause, tingimuslause, *da*-infinitiiv, geneerilisus

¹ Uurimust on toetanud ETFi grant nr 2007. Täna oma juhendajat emeritprofessor Mati Ereltit ja doktor Liina Lindströmi asjalike ning mõtlema- ja arutlemapanevate kommentaaride eest. Minu tänu kuulub ka Leila Smithsonile abi eest inglise keelega.

1. Sissejuhatus

Infinitiiv on sageli käsitletud piirinähtusena substantiivi ja verbi vahel (vt nt Erelt 1984 ja Itkonen 2001: 144 jt). Sellele vaatamata on eesti keele teatud konstruktsioonides võimalik kasutada *da*-infinitiivi vormis verbi iseseisva predikaadina. Käesolev artikkel kirjeldabki üht sellist juhtu – eesti keele *da*-infinitiivi vormis öeldisverbiga tingimuslauseid. Artikkel otsib vastust küsimusele, kas *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslause erineb indikatiivis ja konditsionaalis predikaadiga tingimuslausest. Et *da*-infinitiiviga ei seostu kõneviisikategooria, tekib küsimus, milliste vahenditega hüpoteetilise astet väljendatakse. Samas huvitab ka see, kas *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslauseid saab kasutada kõikides samades funktsioonides kui finiiitse predikaadiga tingimuslauseid, ning kas isiku-, aja- ja kõneviisikategooriaga markeerimata verbivormi kasutus tingimuslauses muudab lause geneeriliseks.

Traditsioonilise arusaama järgi ei ole mittepöördelised verbivormid (infinitiivid, partitsiivid ja konverbid) vastupidiselt pöördelistele verbivormidele markeeritud isiku-, arvu-, aja-, kõneviisi- jm kategooriatega või siis avalduvad need kategooriad teisiti kui pealause finiiitverbi puhul (Cristofaro 2007: 98) ning infiniitsed verbivormid ei saa esineda iseseisva predikaadina (Koptjevskaja-Tamm 1993: 29). Mittepöördeliste verbivormide olulise tunnuseks on tuuakse välja ka see, et puudub eksplitsiitne subjekt, millega verb ühilduks, või kui subjekt on, siis erineb see iseseisva lause subjektist (Koptjevskaja-Tamm 1999: 147). Infiniitne verbivorm saab isiku-, aja- ja modaalsustähenduse finiiitse verbivormiga väljendatud tegevuse kaudu (Erelt 1984: 4).

Infinitiivid on lauses tüüpiliselt finiiitverbi seotud laiendid (vt nt Noonan 1985, Erelt 1987: 13 ja Ylikoski 2003: 197). Siiski võivad infiniitid teatud juhtudel esineda ka iseseisva öeldisverbina, ja seda isegi pealauses, nagu on näidanud Nikolaeva (2007), Visapää (2008) ja ka Erelt (1984). Eesti keeles võib *da*-infinitiiv esineda iseseisva predikaadina siiski enamasti teatud kõrvallausetes, sh ka mõningates adverbialausetes: tingimus- (1), otstarbe- (2) ja vastandavas kõrvutuslauses (3). Kui otstarbe- lauses ja vastandavas kõrvutuslauses on *da*-infinitiiv pealausega

samasubjektiline, siis tingimuslauses puudub *da*-infinitiivi subjektile viiteseos pealause subjektiga. (EKG II: 244–246)

- (1) Kui krässid mõni päev varem valmis teha, kuivavad kartulid kiiresti ja kergeks. AJAE1990\ep0174²
- (2) Vaevaga-vaevaga otsib ta padja alt pilti, et seda vaatama hakata. ILU1990\ilu0001
- (3) Ühesõnaga, selle asemel et püsti karata, restoranist väljuda, liftiga numbrituppa sõita, asjad spordikotti loopida ja esimese lennukiga koju kihutada, ei nihutanud mina isegi tooli. ILU1990\ilu0584

Näib, et *da*-infinitiivi on iseseisva predikaadina hakatud kasutama suhteliselt hiliselt; 17. sajandi kirjakeele tekstides ei leidu lauseid, kus *da*-infinitiivi oleks predikaadina kasutatud (Penjam 2008). 20. sajandi alguseks on *da*-infinitiivi taoline kasutus aga juba tuttav (4).

(4) Kui Helsingi uut Lutheri kirikut waadata, siis hüppab süda ja silm rõõmu pärast, nii ilus on ta. AJA1900\aja0095

Tingimuslauseis, mis on markeeritud verbialgulisusega, ei saa öeldisverb olla *da*-infinitiivi vormis. Näiteks kui verbialgulisusega markeeritud tingimuslauses (5) muuta predikaat *da*-infinitiiivseks, muutub lause ebagrammatiliseks (5'). *da*-infinitiiivne öeldisverb on aga võimalik, kui markeerida tingimuslause konjunktsiooniga *kui* (5'').

- (5) Lähed sinna reisibüroo kaudu, ei ole viisat vaja.
- (5') *Minna sinna reisibüroo kaudu, ei ole viisat vaja.
- (5'') Kui minna sinna reisibüroo kaudu, ei ole viisat vaja.

Artiklis vaadatakse kõigepealt, milliste vahenditega lause hüpoteetilise astet väljendatakse. Finiitse öeldisverbiga tingimuslause puhul on levinuimaks hüpoteetilise astme väljendajaks tingimuslause öeldisverbi kõneviis, kuid lause hüpoteetilise astme tõlgendust mõjutab ka pealause öeldisverbi kõneviis (Koks 2006). Et *da*-infinitiiiv ei seostu kõneviisikateooriaga,

² Näitelauseid on võetud TÜ kirjakeele korpusest, täpsemalt vt jaotisest 2.

vaadatakse, kas pealause predikaadi kõneviis muutub oluliseks hüpoteetilisuse astme väljendajaks. Seejärel tutvustatakse teisi käsitletavast väikesemahulise keelematerjalist ilmnenu grammatilisi ja leksikaalseid vahendeid, mille abil on võimalik hüpoteetilisuse astet väljendada. *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslausetate funktsioonide kirjeldamiseks näidatakse, milliseid verbe eri funktsionaalsete tüüpide puhul kasutatakse, ning seejärel kirjeldatakse keelematerjalis esinevaid tüüpe eraldi. Viimasena näidatakse, kas see, et tingimuslauses kasutatakse *da*-infinitiivi, mis on isiku-, aja- ja kõneviisikategooriaga markeerimata verbivorm, muudab kogu lause geneeriliseks; seejuures käsitletakse eraldi eri funktsionaalset tüüpi tingimuslauseid.

2. Keelematerjal

Keelematerjal on pärit Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ilu- (näitlausetes ILU1990) ja ajakirjanduskeele (näitlausetes AJA1990) allkorpusest. Ilukirjanduskeele korpuses oli 1628 ja ajakirjanduskeele korpuses 1691 sidesõnaga *kui* markeeritud tingimuslauset, neist *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslauseid vastavalt 100 ja 158. Kui ühes liitlauses esineb rohkem kui üks *kui*-konjunktsiooniga kõrvallause, loen need eri juhtudeks. Üheks terviklikuks tingimuslauset sisaldavaks liitlauseks loen ka need juhud, mil pea- ja kõrvallause on vormistatud eri lausetena (6). Analüüsist jätan aga välja ühe ilukirjanduskeele tingimuslause, millel puudub pealause.

- (6) „Ülemine pool vihjab täielikule taandarengule,” kritiseeris kivinaine, kelle nägu Hermani õuduseks meenutas Silva Anderssoni. Muidugi kui too igast suunast tublisti välja venitada. ILU1990\ilu0284

3. *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslausetate hüpoteetilisuse aste

Tingimuslauseid (edaspidi TL) on jaotatud mitmeti. Kõige sagedamini liigitatakse tingimuslaused reaalsseteks ja irrealsseteks.

Irreaalsed TL-d jaotatakse enamasti veel kaheks: hüpoteetilisteks ja kontrafaktiivseteks. Reaalsed TL-d väljendavad reaalselt eksisteerivaid või eksisteerinud tingimusi. Irreaalsed TL-d väljendavad tingimusi, mis kõnehetkel ei eksisteeri, kuid mille puhul kujutletakse, mis võiks (hüpoteetilised TL-d) või oleks võinud (kontrafaktiivsed TL-d) olla. Siin lähtun aga Comrie (1986: 88-89) käsitlusest, mis väidab, et hüpoteetilisus on kontiinum ning seetõttu ei ole võimalik tõmmata tüüpide vahele selgeid piire. Comrie eeskujul analüüsin lausete hüpoteetilisuse astet. Kõrgem hüpoteetilisuse aste tähendab väiksemat tõenäosust ja madalam hüpoteetilisuse aste suuremat tõenäosust. Nii et faktidele vastav lause esindab madalaimat ning kontrafaktiivne lause kõrgemat hüpoteetilisuse astet.

Käsitletavast keelematerjalist nähtub, et lause hüpoteetilisuse aste järeldub suuresti pealause predikaadi vormist. Seetõttu jätan selles osas analüüsist välja tingimuslauseid, mil puudub pealause öeldisverb (ühtekokku 11 lauset).

Kui kindlas kõneviisis öeldisverbiga tingimuslause võib väljendada nii madalat kui ka kõrgemat hüpoteetilisuse astet (Koks 2006), siis *da*-infinitivis öeldisverbiga tingimuslauseil, mille pealause öeldisverb on indikatiivis, on enamasti madal hüpoteetilisuse aste, väljendades meid maailmas ümbritsevaid seaduspärasusi või sisaldades mõnd harjumuslikku/üldist või sageli korduvat situatsiooni (7-8). On ka lauseid, mis küll ei väljenda ei seadus- ega harjumuspärast situatsiooni, kuid millel on siiski madal hüpoteetilisuse aste (9). Siiski võib mõningates lausetes olla tegemist ka kõrgema hüpoteetilisuse astmega. Sel juhul kujutatakse võimalikku situatsiooni ette, kuigi teatakse, et suure tõenäosusega tingimuslausega edasiantu ei toimu, või peetakse selle toimumist ebatõenäoliseks (10). (10)-taolisi lauseid esineb äärmiselt harva.

- (7) Kui teha omlett 3-4 sööjale 6 munast, peab selleks olema suur ümmargune pann. AJAE1990\stak0420
- (8) Paari-kolme rubla eest oli mul põõsastesse peidetud taarat, mida aeg-ajalt ikka leiab, kui käia ringi lahtiste silmadega. ILU1990\ilu0578

- (9) Kui esialgne ärritus ära ajada ja nimekirju täiesti rahulikult lugeda, nähtub, et inimesi, kelle kohta midagi ütelda ei oska, mõningal määral on. AJAE1990\stak0237
- (10) Iga laps ju teab, et kui sõita valguse kiirusel, siis saab ajas tagasi minna. ILU1990\ilu0181

Tingimuslauseid, mille öeldisverb on *da*-infinitiivi vormis ning mille pealause öeldisverb on tingivas kõneviisis, on keelematerjali hulgas 35. Need laused võivad väljendada nii madalat kui ka kõrget hüpoteetilisuse astet. Kui lausesse (11) ei lisa pealause konditsionaalne finiiitverb mitte hüpoteetilisust, vaid ettevaatlikkust, pehmedades nii lausega väljendatut, siis lausetes (12–13) lisatakse pealause öeldisverbi konditsionaali abil hüpoteetilisust ning lausega kujutletakse, mis võiks olla, kui tingimuslausega edasi antud tingimused oleksid täidetud. Seejuures võidakse lausega väljendatu toimumist pidada kas tõenäoliseks (12) või ebatõenäoliseks (13).

- (11) Olen tähele pannud, et kui looduslikust materjalist mingit kuju valmistada, ei tohiks sellele anda väga peent viimistlust ja suurt sära – nii kaotab teos inimesele midagi väga sooja ja lähedast. AJAE1990\ep0135
- (12) Kui projekteerijalt tellida universaalne saal, oleks võimalike kontsertetenduste diapason lai, galakontserdist rändtsirkuseni. AJA1990\ed0011
- (13) „Ämmatoss... ämmatoss!” karjusid poisikesed talle järele ja arutasid, kuidas ta susisedes õhupallina kokku vajuks, kui põõsastest talle nool kereesse kihutada. ILU1990\ilu0079

Kahes lauses oli pealause öeldisverb tingiva kõneviisi minevikus, muutes nii kogu lause kontrafaktiivseks, st on teada, et sellega väljendatu ei täitunud (14).

- (14) Võib-olla tõesti poleks meil olnud vaja seda referendumit teha, kui otseselt lähtuda õiguslikust järjepidevusest. AJAE1990\tat0676

Lisaks pealause öeldisverbi tingivale kõneviisile võib *da-*infinitiivse predikaadiga tingimuslause hüpoteetilisuse astet muuta ka nt adverbidega (15-16) või pealause predikaadi kaudse kõneviisi (17) või minevikulise ajavormiga (18). Lauses (15) tõstetakse lause hüpoteetilisuse astet adverbiga *näiteks*, mis näitab, et kujutletakse vaid, mis võiks olla.

(15) Kui näiteks kanda raha oma spordiühingu arvele ja minna selle eest sõbratariga Havai saarele surfama, siis on see justkui spordile antud, tõi ta näite ja lisan: Samas pole neil riigi ees mitte mingit kohustust. AJAE1990\ep0025

Lauses (16) tõstetakse aga adverbiga *alati* lause tõenäosuse astet, viidates situatsiooni korduvusele ja tavapärasusele.

(16) Pealegi kui lähemalt uurima hakata, selgub alati, et inimese pea ei ole sugugi mingi sile geomeetriline vorm – oh ei, nad on lõputult liigendatud ja alati kordumatud. ILU1990\ilu0602

17. näitelause lisab kahtlusevarjundit ja ühtlasi tõstab lause hüpoteetilisuse astet kvotatiivi kasutamine pealause.

(17) Kui taim, tema hing ja sõna kokku sõlmida, siis koos saavat nad kõige raskemastki jagu. ILU1990\ilu0065

Pealause öeldisverbi minevikuline ajavorm vähendab lause hüpoteetilisuse astet; kui pealause öeldisverb on minevikuline, siis on teada, et lausega väljendatu on toimunud ning seega on lause väga kõrge tõenäosuse astmega (18) (vt ka Thompson ja Longacre 1985: 190–191).

(18) Kui saepuru täis rusikas kõvasti kinni suruda, võis peopesas tunda hämarat rahustavat niiskust .. ILU1990\ilu0023

4. *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslausetes funktsioonipõhine analüüs

4.1. Tingimuslause funktsionaalsed tüübid

Mitmeid adverbiaalauseid, sh ka tingimuslauseid võib jagada sisulisteks, episteemilisteks ja konversatsioonilisteks adverbiaalauseteks (vt nt Plado 2008). Sisutasandi TL-d (19) väljendavad pealausega edasi antud sündmuse toimumise tingimust. Episteemiliste TL-te (20) puhul on kõrval- ja pealause vahel järeldussuhe; kui on teada, et tingimuslausega väljendatu toimub, siis võib sellest järeldada, et toimub ka pealausega edasiantu (Sweetser 1990: 116). Konversatsiooniliste TL-te hulka kuuluvad kõneaktitingimuslaused (21) ja metakeelsed tingimuslaused (22). Konversatsioonilised TL-d ei anna edasi kõrval- ja pealause vahelist tingimussuhet, vaid kommenteerivad pealausega esitatut, muutes selle suhtlussituatsioonis relevantseks või väljendades sellega edasiantu sobivust (Dancygier 2006: 105).

- (19) Kui nende külge hooratas ühendada, võiks ju kärusse viljaveski ehitada! ILU1990\ilu0644
- (20) Aken peab lahti olema, kui nii vali müra kuulda on. ILU1990\ilu0287
- (21) See on alatu, kui teada tahad! ILU1990\ilu0032
- (22) Ta on teravam, tänapäevasem, moodsam – kui niisugune sõna on siin omal kohal. ILU1990\ilu0612

4.2. Verbid *da*-infinitiivse predikaadiga tingimuslauseis

Et eri funktsionaalset tüüpi tingimuslauseis kasutatakse predikaadina eri verbe, jagan verbid Pajuneni (2001: 51–59) käsitlusest lähtudes kaheks: verbid, mis väljendavad konkreetset tegevust, seisundit, sündmust (A-verbid), ja verbid, mis väljendavad mentaalset tegevust, seisundit, sündmust (B-verbid); B-verbide hulka kuuluvaks peetakse ka kirjaliku kultuuriga seotud verbe.

da-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslauseis kasutatakse tunduvalt enam B-verbe. B-verbidega tingimuslauseid oli 182 ja

A-verbidega 70. Lisaks esines 5 korral tingimuslausena vormel *kui nii võtta* (23).

(23) Kui nii võtta, siis oli see ju tavaline lennuõnnetus, kuigi pisut ebatavalistel asjaoludel. ILU1990\ilu0151

B-verbide hulgas tulid selgesti esile enim kasutatavad tegusõnad: mentaalset tegevust väljendavad verbid *mõtleva* või *järele mõtleva* (23 korral; näide 24) ja *arvestama* või *arvesse võtma* (22 korral; 25-26), *maha / välja / hulka arvama* (9 korda; 27), *meenutama/ meelde tuletama* (8 korda; 28), *vaatama* (8 korda; 29), *võrdleva* (7 korda; 30); verbaalset tegevust edasi andev verb *rääkima* (9 korda; 31) ning mentaalset seisundit väljendav verb *olema* (9 korda; 32).

(24) Kui järele mõelda, siis olen oma elu ikka elanud kahe linna vahel. AJAE1990\tat0743

(25) Kui arvestada, et bussisõit on prii ja toit tasuta, pole seda raha vist sugugi nii vähe. AJA1990\pp0071

(26) See oligi kogu nende majapidamine, kui mitte arvestada suurt võlvkeldrit maja taga õues. ILU1990\ilu0066

(27) Või põen ma suurusehullustust nagu meie suurepärase poeet Juhan Liiv, kelle olemasolu nad ei aimagi ja kes ei jõudnud (kui üks pooläpardunud Varssavi-sõit välja arvata!) Eestimaa piiridest kaugemale? ILU1990\ilu0261

(28) Mõistagi ei möödu see valutult, vahel üsnagi traagiliselt, kui meenutada endiste riigijuhtide saatust Rumeenias, Bulgaarias, Saksa DV-s. AJA1990\re0215

(29) Kui vaadata seniseid riigi otsuseid, siis tundub küll, et majanduslik põhjendatus on pidanud taanduma kas hetkehuvi- de või sõpradele vastutuleku ees. AJAE1990\ep0191

(30) Kui võrrelda liha hindu omavahel, siis praegu on nii sea- veise- kui lambaliha enam-vähem sama. AJA1990\ml0147

(31) Kui sulle õigust rääkida, siis on mul koguni hea meel, et asjad nii kulgevad ning lõpuks ühele poole saavad. ILU1990\ilu0600

(32) Muid muljeid on palju, aga kui aus olla, saab neid Setumaalt enam, kaugematest nurkadest kõnelemata. AJA1990\re0209

A-verbidest esineb tingimuslause *da*-infinitiivis predikaadina füüsilist tegevust väljendavad (38 korda; näide 33) ja muud konkreetset tegevust väljendavad verbid (32 korda; 34).

(33) Ent kui samasugune kauss teha näiteks katkisest savikausist, tuleks see katta ka seestpoolt. AJAE1990\ep0221

(34) Toronto töörühma arvates võiks Eesti valitsus ajada väga edukat majanduspoliitikat juhul, kui uute eraettevõtete esimestel aastatel nad täielikult tulumaksust vabastada.

AJA1990\ee0450

4.3. *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslausete funktsionaalsed tüübid

Kui finiiitse öeldisverbiga tingimuslausete puhul on kõige sagedasemaks sisutasandi tingimuslaused, siis *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslausete puhul ei ole need sagedasimaks. Sisuliselt tingimuslauseteks on peamiselt need, mille predikaadiks on A-verb (35), kuigi neis võivad esineda ka teatud tüüpi B-verbid (36).

(35) Loomulikult oleks põlevkivist põhimõtteliselt võimalik saada ka kõikidele nõuetele vastavat bensiini, kui põlevkivi toorõli vastavalt töödelda. AJA1990\ol1637

(36) Katus ulatub maani, nii et kui väljast vaadata, siis ongi ainult katus; indiaanlastel on hoone tehtud pühvlinahkadest, aga tema, Mihkel teeb selle laudadest. ILU1990\ilu0669

Episteemilisi *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslauseid käsitletavas suhteliselt väikesemahulises keelematerjalis ei esine. Need näivad olevat äärmiselt harvad, kuid siiski võimalikud. Näiteks lause (37) on teatud situatsioonis mõeldav.

(37) Kui siit kirikutorni näha, on nägemine korras.

da-infinitiivse predikaadiga episteemiliste tingimuslausete vähesuse põhjusi tuleb otsida järeldamise iseloomus. Järeldusi tehakse sageli teatud olukorra põhjal (*kui tuli põleb, on ta kodus*;

kui tänavad on märjad, on öösel vihma sadanud jne), kuid *da*-infinitiivse predikaadi „subjektiks” on inimene; teiseks tehakse järeldusi enamasti konkreetse situatsioonis, kuid *da*-infinitiivne predikaat muudab tingimuslause sageli geneeriliseks.

da-infinitiivis öeldisverbi saab kasutada nii kõneakti- (38) kui ka metakeelsetes tingimuslausetes (39).

(38) Kui murest rääkida, siis ratastraktorist on küll suur puudus. AJA1990\rh1565

(39) Tõsi küll, natuke aeglaselt, sest loodusteaduslikud huvid konkureerisid utilitaarsetega, kui peenelt öelda. ILU1990\ilu0298

Konversatsiooniliste tingimuslausete piirialale kuuluvaks võib pidada tingimuslauseid, mis ei väljenda küll selgelt, millist kõneakti pealausega sooritatakse, kuid millel on sageli sama ülesanne kui kõneaktitingimuslausel, st need muudavad pealausega väljendatu suhtlussituatsioonis relevantseks (40) või esitavad uue teema, mille kohta pealausega midagi väidetakse (41). Samas võivad need ka seletada, miks pealausega edasiantut öeldakse; näites (42) seletatakse tingimuslausega, miks peetakse nimesid ‚Kiigadi’ ja ‚Kaagadi’ sobivamateks. Näide (40) on lähedane tüüpilisele kõneaktitingimuslausele. Lisaks sisulisele sarnasusele on see ka vormistatud samamoodi kui kõneaktitingimuslause, st tingimuslause ei esita pealausega väljendatu toimumise tingimust (nagu sisutasandi tingimuslause), kuid seda on võimalik sisutasandi tingimuslausena parafraseerida (40’). Selliste tingimuslausete predikaadiks on tavaliselt mentaalset tegevust või seisundit väljendav verb.

(40) Kui asja eetilise küljest kaaluda, siis on kõigi riikide julgeolekuorganid üks ja sama asutus. ILU1990\ilu0199

(40’) Kui asja eetilise küljest kaaluda, siis võib öelda/nõustuda, et kõigi riikide julgeolekuorganid on üks ja sama asutus.

(41) Kui võtta teiste riikide sportlasi, siis jäi küll selline mulje, et lausa segased medalite järele. AJA1990\ml0157

- (42) 'Kiiigadi' ja 'Kaagadi' oleks natuke parem, kui mõelda sellele, et kõnealused peegelkaksikud tantsivad korra, veel parem ehk 'Trillallaa' ja 'Trallallaa', kuna vennaksed ju on üsna tühikargajad. AJA1990\kl0264

On ka tingimuslauseid, mis sisuliselt meenutavad küll kõneaktitingimuslauseid, kuid mis on vormistatud sisutasandi tingimuslausena (43), st tingimuslause väljendab pealausega väljendatud sündmuse toimumise tingimust. Vrd sama lauset, mis on vormistatud kõneaktitingimuslausena (43').

- (43) Kui sellest lähtudes hinnata EPMÜ 1994. a. teadusalase baasfinantseerimise plaane ja Eesti Teadusfondi uurimistoetusi, peame paraku tõdema: need olid tõeline investering minevikku. AJA1990\kl0244
- (43') Kui sellest lähtudes hinnata EPMÜ 1994. a. teadusalase baasfinantseerimise plaane ja Eesti Teadusfondi uurimistoetusi, siis need olid tõeline investering minevikku.

Nii võibki mentaalset tegevust ja seisundit väljendavaid tingimuslauseid pidada vahealaks sisuliste ja kõneaktitingimuslausetel vahel.

5. *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslause geneerilisuse väljendajana³

Geneerilisusest rääkides tuleb vahet teha geneerilisel fraasil ning geneerilisel lausel. Geneeriline fraas ei pruugi muuta kogu lauset geneeriliseks. Näites (44) on geneeriline fraas *about the potato* 'kartulist', kuid seda kasutatakse lauses, mis viitab konkreetsele situatsioonile. (Behrens 2005: 288–289)

- (44) Yesterday, we had a very interesting discussion about the potato. 'Eile oli meil väga huvitav vestlus kartulist'

³ See on osa Hanna Jokela ja Helen Plado ühisest uurimusest, mis käsitleb geneerilisi tingimuslauseid soome ja eesti keeles.

Siin keskendutakse eelkõige geneerilisele lausele, kuid heidetakse pilk ka tingimuslause *da*-infinitiivse öeldisverbi subjektile.

Geneeriline lause ei kirjelda mitte konkreetset sündmust ega objekti, vaid üldist situatsiooni või fakte (Krifka 1999: 169) ning välistab ajaviite konkreetsele hetkele (Cardinaletti ja Starke 1999: 157) (45).

(45) Ent kui samasugune kauss teha näiteks katkisest savikau-sist, tuleks see katta ka seestpoolt. AJAE1990\ep0221

Langacker (1997) kõrvutab geneerilisi situatsioone harjumuslikega ning leiab, et nende eristamine on sageli kunstlik, sest geneerilises sisaldab tavaliselt ka harjumuspärasust (ja seega ka korduvust). Seetõttu ei eristata siinses käsitluses geneerilisi ja harjumuslikke situatsioone kirjeldavaid lauseid.

Et infinitiivil ei ole eksplitsiitset subjekti ega ajamarkeerint, näib see olevat sobiv vahend geneerilisuse väljendamiseks. Sama on soome keele põhjal näidanud Visapää (2008), kes väidab, et A-infinitiivi subjekt on alati geneeriline ja et infinitiiv muudab kogu verbiga väljendatud protsessi atemporaalseks. Ka Jokela (2006: 66–67) uurimusest selgub, et soome keele geneerilise *nollapersoon*-konstruktsiooniga tingimuslauset tõlgitakse eesti keelde sageli *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslausega.

Kuigi *da*-infinitiivi kasutus muudab eesti keele tingimuslause geneeriliseks, mängib kogu lause tõlgendamisel kas geneeriliseks või kindla situatsiooniga seotuks rolli ka pealause ning kontekst.

Sisulise tingimuslause korral muudab tingimuslause *da*-infinitiivis öeldisverb enamasti kogu lause geneeriliseks. Tegevussubjekt on indefiniitne, kuid on teada, et selleks on inimene. Analüüsitud materjali hulgas ei olnud ühtegi lauset, kus tingimuslause füüsilist tegevust väljendava *da*-infinitiivse öeldisverbi korral oleks lause olnud seotud konkreetse ajahetke või sündmusega, vaid kõik laused olid geneerilised (46). Konkreetset mittefüüsilist tegevust väljendavate *da*-infinitiivse öeldisverbiga tingimuslausete hulgas oli üksikuid lauseid, mille puhul muudab kontekst kogu lause tõlgenduse mittegeneeriliseks (47). Kui tingimuslause *kui kirjastamisega veidikene kiirustada* on geneerili-

ne, siis kontekst seob selle konkreetse situatsiooniga ja annab ka viite konkreetsele ajahetkele, muutes seega kogu lause mittegeneeriliseks. *da*-infinitiivse öeldisverbiga seotud tegevussubjekt jääb aga endiselt indefiniitseks.

- (46) Kui kunstlik sülem raamile paigutada, siis tagab loomulik töö kärje ehitamisel ja paljunemine pere edasise elujõulisuse. AJA1990\ml0096
- (47) Sel sügisel on Kalju Saaberil valmimas koguteose Virumaa käsikiri. Kui kirjastamisega veidikene kiirustada, on võimalik üllitis päevade alguseks välja anda. AJAE1990\ep0016

Ka konversatsioonilise tingimuslause korral muudab *da*-infinitiivis öeldisverb tingimuslause geneeriliseks, kuid kogu lause saab siiski enamasti mittegeneerilise tõlgenduse. Näiteks lause (48) tingimuslause *kui võrrelda meeste ja naiste võidutulemusi* näib olevat atemporaalne, st kehtib igal ajahetkel, ning selle tegevussubjekt võiks olla ükskõik kes, kuid pealause seob terve lause konkreetse sündmusega ja kitsendab tegevussubjekti referenti kellekski suhtlussituatsioonist. Taolise tõlgenduse juures mängib rolli ka konversatsioonilise tingimuslause funktsioon (muudab pealausega väljendatu suhtlussituatsioonis relevantseks, esitab uue teema, mille kohta pealausega midagi väidetakse, või seletab, millele toetudes pealausega edasiantut öeldakse), mis seob selle konkreetse suhtlussituatsiooniga. *da*-infinitiivis öeldisverbi tegevussubjekt on indefiniitne, kuid on teada, et see on inimene, kes tõenäoliselt on suhtlussituatsiooni osaline.

- (48) Kui võrrelda meeste ja naiste võidutulemusi, siis tunduvad tugevama poole näitajad suhteliselt tagasihoidlikuna: kaugus 8.30, kõrgus 2.31, kolmik 17.26, 100 m 10,24. AJAE1990\stak0367

6. Kokkuvõte

da-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslause eristub indikatiivse ja konditsionaalse predikaadiga tingimuslausest mitmes mõttes. Et *da*-infinitiiv kõneviisitähendust ei kannu, järeldeb lause hüpotee-

tilisuse aste peamiselt pealause predikaadi vormist. Kui pealause öeldisverb on indikatiivis, on lausel enamasti madal hüpoteetilisuse aste; kui aga konditsionaalis, siis on kogu lausel sageli kõrgem hüpoteetilisuse aste. Siiski võib pealause tingivas kõneviisis predikaat hüpoteetilisuse astme tõstmise asemel lisada lausesse ettevaatlikkust või viisakust. Lause hüpoteetilisuse astet võib lisaks pealause öeldisverbi kõneviisile mõjutada ka muude grammatiliste ja leksikaalsete vahenditega, nt teatud adverbide (nt *alati*) või pealauses mineviku kasutamisega.

Kui sisulistes tingimuslausetes esineb *da*-infinitiivset predikaati suhteliselt vähe (arvestades sisuliste tingimuslausetega sagedust), siis *da*-infinitiivse öeldisverbiga episteemilisi tingimuslauseid uuritavas materjalis ei esinenud üldse. Kõige sagedamini kasutatakse *da*-infinitiivset öeldisverbi konversatsioonilistes tingimuslausetes. Lisaks prototüüpsetele kõneakti- ja metakeelsetele tingimuslausetele moodustavad konversatsiooniliste tingimuslausetega hulgas omaette (ja ühtlasi arvukaima) rühma tingimuslaused, mis täidavad küll konversatsiooniliste tingimuslausetega ülesandeid, kuid mis ei anna infot selle kohta, millist kõneakti pealausega sooritatakse. Sisulistes tingimuslausetes muudab *da*-infinitiivse predikaadi kasutus kogu lause geneeriliseks, kuid konversatsioonilistes tingimuslausetes muudab see geneeriliseks küll tingimuslause, kuid terve lause saab siiski mittegeneerilise tõlgenduse.

da-infinitiivse predikaadi semantiliseks subjektiks on indefiniitne inimene, kes konversatsiooniliste tingimuslause korral osaleb tõenäoliselt suhtlussituatsioonis.

Kuigi *da*-infinitiivset öeldisverbi on võimalik kasutada nii sisulistes, konversatsioonilistes kui ka episteemilistes tingimuslausetes, on see siiski enim kinnistunud konversatsioonilistesse tingimuslausetesse.

Helen Plado
Tartu Ülikool
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Ülikooli 18, 50090 Tartu
Helen.Plado@ut.ee

Kirjandus

- Behrens, Leila (2005) "Genericity from a cross-linguistic perspective". *Linguistics* 43, 2, 275–344.
- Cardinaletti, Anna, Michal Starke (1999) "The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns". Henk van Riemsdijk, toim. *Clitics in the languages of Europe*, 145–233. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Comrie, Bernard (1986) "Conditionals: A typology". Elizabeth Traugott, Alice ter Meulen, Judy Snitzer Reilly, Charles A. Ferguson, toim. *On conditionals*, 77–99. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cristofaro, Sonia (2007) "Deconstructing finiteness: finiteness in a functional-typological perspective". Irina Nikolaeva, toim. *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*, 91–114. Oxford: Oxford University Press.
- Dancygier, Barbara (2006) *Conditionals and prediction. Time, knowledge and causation in conditional constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri*. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- Erelt, Mati (1984) *da-infinitiivi süntaktilised funktsioonid tänapäeva eesti keeles*. Soome-eesti kontrastiivseminar (Helsingi, 17.–20.10.84). (Preprint KKI-24.) Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Erelt, Mati (1987) *Sekundaartarindid eesti keeles*. (Preprint KKI-50.) Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Itkonen, Esa (2001) *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. (Yleisen kielitieteen julkaisuja 4.) Turku: Turun Yliopisto.
- Jokela, Hanna (2006) "Geneerinen nollasubjekttilause suomessa ja virossa". Krista Kerge, Maria-Maren Sepper, toim. *Finest Linguistics*. Proceedings of the annual Finnish and Estonian conference of linguistics, Tallinn, May 6-7, 2004, 59–72. Tallinn: Tallinn University Press.
- Koks, Helen (2006) *Tingimuskonstruktsioonid tänapäeva eesti keeles*. Käsikirjaline magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Eesti keele õppetool.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria (1993) *Nominalizations*. Theoretical Linguistics Series. London: Routledge.

- Koptjevskaja-Tamm, Maria (1999) "Finiteness". Keith Brown, Jim Miller, toim. *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, 146–149. New York: Elsevier.
- Krifka, Manfred (1999) "Genericity". Keith Brown, Jim Miller, toim. *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, 169–171. New York: Elsevier.
- Langacker, Ronald W. (1997) "Generics and habituals". Angeliki Athanasiadou, René Dirven, toim. *On Conditionals Again*, 191–222. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nikolaeva, Irina (2007) "Constructional economy and nonfinite independent clauses". Irina Nikolaeva, toim. *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*, 138–180. Oxford: Oxford University Press.
- Noonan, Michael (1985) "Complementation". Timothy Shopen, toim. *Language Typology and Syntactic Fieldwork*, 42–140. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pajunen, Anneli (2001) *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Penjam, Pille (2008) *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktioonid*. (Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Plado, Helen (2008) „Adverbiaallauseste funktsioonipõhine liigitus eesti keele tingimus- ja põhjuslause näitel“. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53 (2007), 122–145. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Sweetser, Eve E. (1990) *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, Sandra A., Robert E. Longacre (1985) "Adverbial clauses". Timothy Shopen, toim. *Language Typology and Syntactic Fieldwork*, 171–234. Cambridge: Cambridge University Press.
- Visapää, Laura (2008) *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ylikoski, Jussi (2003) "Defining non-finites: Action nominals, converbs and infinitives". *SKY Journal of Linguistics* 16, 185–237.

Helen Plado. Conditional Clauses with *da*-infinitive Predicate in Estonian. This paper focuses on the conditional clauses with the predicate in the *da*-infinitive. The paper provides answers to questions about the ways of expressing the hypothetical degree in such clauses; in which function can the conditional clause with *da*-infinitive predicate be used and whether usage of the verb form, not marked by the categories of person, time or mood, marks the sentence as generic. The study also shows that conditional clauses with *da*-infinitive predicate differ from the finite conditional clauses in several ways. The degree of hypotheticality of the sentence depends mainly on the predicate form of the main clause. If the predicate verb of the main clause is in the indicative form, the hypothetical degree of the sentence is low. If the predicate of the main clause is in the conditional form, the hypothetical degree of the sentence is often high. In addition to the mood of the predicate verb of the main clause, the hypothetical degree of the sentence can be influenced by other factors, e.g. the usage of certain adverbs or the past tense in the main clause. There are not many *da*-infinitive predicate content conditional clauses and no *da*-infinitive predicate epistemic conditional clauses in the analysed data. The *da*-infinitive predicate is most often used in conversational conditional clauses. The usage of the *da*-infinitive predicate in content conditional clauses makes the whole sentence generic while in the case of conversational conditional clauses the sentence is still interpreted as non-generic. The semantic subject of the *da*-infinitive predicate is the indefinite person who is likely to participate in the speech act in case of the conversational conditional clause.

Keywords: Estonian, syntax, adverbial clause, conditional clause, infinitive, genericity